

Published in the Kazakhstan
Edu.e-history.kz
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 10. Is. 1, pp. 1-202, 2023
Journal homepage: <https://edu.e-history.kz>

FTAXP / МРПТИ / IRSTI 03.20.
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2023_33_1_4-16

VERNY MALE GYMNASIUM AND ZHETYSU WORKERS MOVEMENT ALASH

*Orazgul Kh. Mukhatova*¹

¹ Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (28, Shevchenko Str., Almaty, 050010 Republic of Kazakhstan)

Dr. Sciences (History), Professor, Chief Researcher

 <https://orcid.org/0000-0002-8613-7248>. E-mail: Orazgul7@rambler.ru

© IHE after Ch.Ch. Valichanov, 2023

© Mukhatova O. Kh., 2023

Abstract. *Introduction.* On September 1, 1876, the local tsarist authorities opened the Verny Men's Gymnasium to enable the children of the indigenous nomadic population to receive a secondary education and continue their studies at the universities of the Russian Empire. In 1883–1911, representatives of the Alash movement in Zhetysu were educated in this secondary educational institution. Those who graduated from the gymnasium worked as translators in the center and districts of the Zhetysu region. *Goals.* The study the education and employment of Alash figures in Zhetysu at the Vernensky male gymnasium; to disclose the opening of the gymnasium and the rules for the admission of students, the potential, the teaching staff, the student's apartment, the conditions for admission to the boarding school; to analyze, on the basis of conduit sheets of students, academic performance, discipline, passing exams, reasons for the departure of Kazakh children; to reveal the essence and significance of the historical trace left by the Zhetysu Alash men's gymnasium on their life path. *Results.* The paper analyzes archival sources, the figures of Zhetysu Alash, who studied at the Verny men's gymnasium in the late 19th–early 20th centuries, were studied. In the gymnasium, the children lived in a boarding house, studied Russian, Latin, French, algebra, geometry, history, geography and passed the test. They learned to live in a state-owned house, obey order, be true friends and reliable partners. They developed the qualities of reading books, knowledge of the Russian language, philosophical thinking, expression of opinion. *Conclusions.* The childhood of the leaders of the Alash movement in Zhetysu, who aspired to get an education, passed within the walls of the Vernensky male gymnasium. Thanks to the acquired knowledge, they were appointed to the civil service, received higher education, and became qualified specialists in their field.

Keywords: Verny, gymnasium, petition, student, boarding school, class, behavior, performance, conduit sheet, translator

Acknowledgements. The article was prepared within the framework of the grant financing project of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan “Zhetysu figures of the Alash movement: destinies and heritage” (Registration number AP 14872226).

For citation: Mukhatova O.Kh. Vernenskaya men's gymnasium and Zhetysu leaders of the Alash movement // Edu.e-history.kz. 2023. Vol. 10. No. 1. Pp. 4-16. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2023_33_1_4-16

ВЕРНЫЙ ЕРЛЕР ГИМНАЗИЯСЫ ЖӘНЕ ЖЕТИСУ АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІ

Оразгүл Хасенқызы Мұхатова¹

¹ Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (28-үй, Шевченко көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)

тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, бас ғылыми қызметкер

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-8613-7248>. E-mail: Orazgul7@rambler.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЭИ, 2023

© Мұхатова О. Х., 2023

Аңдатпа. *Kіріспе.* Жергілікті патшалық билік байырғы көшпелі халықтың балаларының орта білім алуына және одан әрі оқуын Ресей империясының университеттерінде жалғастыруға мүмкіндік беру мақсатында 1876 жылдың 1 қыргүйегінде Верный ерлер гимназиясын ашты. Осы орта оқу орнында 1883–1911 жылдар аралығында бір топ Жетісу Алаш қайраткерлері білім алды. Гимназияны бітіргендер Жетісу облысының орталығында және уездерінде тілмаш қызметін атқарды. *Зерттеудің мақсаты және міндеттері* – Верный ерлер гимназиясындағы Жетісу Алаш қайраткерлерінің білім алуын және қызметке орналасуын зерттеу; гимназияның ашылуын және оқушыларды қабылдау ережелерін, әлеуетін, оқытушылар құрамын, оқушылар пәтерін, пансионға тұрғызу шарттарын айқындау; айып парақшалары бойынша қазақ балаларының үлгерімін, тәртібін, сынақ тапсыруын, оқудан кету себептерін талдау; гимназияның жетісулық Алаш қайраткерлерінің өмірінде қалдырған ізінің маңызын анықтау. *Нәтижелер.* Мақалада архив деректері бойынша XIX ғасырдың соңы XX ғасырдың басында Верный ерлер гимназиясында білім алған Жетісу Алаш қайраткерлері зерттелді. Гимназияда балалар пансионда тұрып, орыс, латын, француз тілдерін, алгебра, геометрия, тарих, география пәндерін оқып, сынақ тапсырды. Олар қоғамдық орында тұруға, тәртіпке бағынуға, адал дос, сенімді серіктес болуға үйренді. Кітап оқу, орыс тілін меңгеру, ой толғау, пікір таныту тәрізді қасиеттерді бойларына сіңірді. *Қорытынды.* Верный ерлер гимназиясының қабырғасында Жетісу Алаш қайраткерлерінің білім алуға талпынған балалық шақтары өтті. Алған білімдерінің арқасында олар мемлекеттік қызметке тағайындалды, жоғары білімге қол жеткізіп, өз істерінің білікті мамандарына айналды.

Түйін сөздер: Верный, гимназия, өтініш, оқушы, пансион, сынып, тәртіп, үлгерім, айып парақшасы, аудармашы

Алғыс. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Алаш қозғалысының жетісулық қайраткерлері: тағдырлары және мұрасы» тақырыбындағы гранттық қаржыландыру жобасын жүзеге асыру аясында орындалды (жеке тіркеу нөмірі: АР 14872226).

Дәйексөз үшін: Мұхатова О.Х. Верный ерлер гимназиясы және Жетісу Алаш қайраткерлері // «edu.e-history.kz». 2023. Т. 10. № 1. С. 4-16. (Қаз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2023_33_1_4–16

ВЕРНЕНСКАЯ МУЖСКАЯ ГИМНАЗИЯ И ЖЕТИСУСКИЕ ДЕЯТЕЛИ ДВИЖЕНИЯ АЛАШ

Оразгуль Хасеновна Мухатова¹

¹Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (д. 28, ул. Шевченко, 050010 Алматы, Республика Казахстан)

доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-8613-7248>. E-mail: Orazgul7@rambler.ru

© ИИЭ Ч.Ч. Валиханова, 2023

Аннотация. *Введение.* 1 сентября 1876 года местные царские власти открыли Верненскую мужскую гимназию, чтобы дать возможность детям коренного кочевого населения получить среднее образование и продолжить обучение в университетах Российской империи. В 1883–1911 годах в этом среднем учебном заведении получила образование представители движения Алаш в Жетысу. Окончившие гимназию работали переводчиками в центре и уездах Жетысуйской области. *Цель и задачи исследования* – изучить образования и трудоустройства деятелей Алаш в Жетысу в Верненской мужской гимназии; раскрыть открытие гимназии и правила приема учащихся, потенциал, преподавательский состав, ученическую квартиру, условия приема в пансион; анализировать на основе кондуитных листов учеников успеваемость, дисциплину, выдержки испытаний, причины ухода детей казахов; выявить суть и значение исторического следа, оставленный жетысускими алашцами мужской гимназией на их жизненном пути. *Результаты.* В статье по архивным источникам изучены деятели Жетысу Алаш, обучавшиеся в Верненской мужской гимназии в конце XIX- начале XX века. В гимназии дети жили в пансионе, изучали русский, латынь, французский язык, алгебру, геометрию, историю, географию и выдержали испытания. Они научились жить в казенном доме, подчиняться порядку, быть верными друзьями и надежными партнерами. Они вырабатывали качества чтение книг, владение русского языка, философского мышления, выражение мнения. *Выводы.* Детство деятелей движения Алаш в Жетысу стремившихся получить образование прошло в стенах Верненской мужской гимназии. Благодаря полученным знаниям они были назначены на государственную службу, получили высшее образование, стали квалифицированными специалистами в своей области.

Ключевые слова: Верный, гимназия, прошение, ученик, пансион, класс, поведение, успеваемость, кондуитный лист, переводчик

Благодарность. Статья подготовлена в рамках реализации проекта грантового финансирования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан «Жетысуские деятели движения Алаш: судьбы и наследие» (регистрационный номер: AP 14872226).

Для цитирования: Мухатова О.Х. Верненская мужская гимназия и Жетысуские деятели движения Алаш // Edu.e-history.kz. 2023. Т. 10. № 1. С. 4–16. (На каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2023_10_2_4–16

Кіріспе

Мәтін 7777777777777777777

Материалдар мен әдіс-тәсілдері

Мәтін 7777777777777777777

3. Талқылау

Мәтін 7777777777777777777

4. Зерттеу нәтижелері

Мәтін 7777777777777777777

Фото болған жағдайда анықтамасының ағылшын тіліндегі аудармасы тік жақшаның ішінде қоса жазылуы керек!

1-сурет. Верный ерлер гимназиясының сыртқы көрінісі (ҚРОМҚФДЖА. 2-46991)
 [Fig. 1. External view of the Verny men's gymnasium (CSACPhDAR RK. 2-46991)]

Архив деректері мәтінде толық көрсетіледі (ҚР ОМА. 94-қ. 1-т. 109-іс. 11-п.).

Назар аударыңыздар! Мәтінді теруде дефис, сызықша, ұзын сызықша (тире) тыныс белгілерін ережеге сәйкес рәсімдеу қажет.

Қазақ балаларының арасынан алғашқылардың бірі болып гимназияда 1883–1884 оқу жылынан бастап білім алған — Қалығұл Шегіров. Қалығұлдың 1888–1889 оқу жылындағы үлгерімі мен тәртібі біраз жайттан хабар береді. Оның жылдық қорытынды бағалары орыс тілі – 3, латын тілі – 3, алгебра – 4, геометрия – 4, тарих – 3, география – 3, француз тілі – 3, тәртібі – 5 болғанымен емтиханды жақсы тапсырған. Дәлірек айтсақ, емтихан комиссиясы Қалығұлдың біліміне орыс тілінен «жақсы», латын тілінен «орта», арифметикадан «өте жақсы», алгебрадан «өте жақсы», геометриядан «өте жақсы», тарихтан «жақсы», географиядан «жақсы», француз тілінен «жақсы» деген баға қойған. Сөйтіп ешбір кедергісіз бесінші сыныпқа көшірілген (ҚР ОМА. 94-қ. 1-т. 109-іс. 11-п.). Алайда архив қорында Қалығұлдың кондуитті, яғни жеке айып парақшасы сақталмаған. Айып парақшасы – оқушының теріс қылықтары жазылатын журнал. Мұндай әдіс XIX ғасырдың екінші жартысында Ресей империясының гимназияларында, діни оқу орындарында, кадет корпустарында қолданылған. Осындай журналда оқушының гимназияға қабылданған уақытынан оны тәмамдағанға немесе шығып кеткенге дейінгі тәртібі және келесі сыныпқа көшірілуі туралы жазбалар жазылған.

Қорытынды

Мәтін 77777777777777777777

Дереккөздер

АҚМА — Алматы қаласы мемлекеттік архиві.

ҚР ОМА — Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архиві.

ҚР ОМҚФДЖА — Қазақстан Республикасы орталық мемлекеттік кинофото құжаттар және дыбыс жазбалар архиві.

Sources

ASA — Almaty State Archive.

CSA RK — Central State Archive of the Republic of Kazakhstan.

CSACPhDAR RK — Central State Archive of Cinema and Photo Documents and Audio Records of the Republic of Kazakhstan.

ӘДЕБИЕТТЕР

Абсеметов, 2017 — Абсеметов М.О. Деятельность эвакуированных ученых в Казахской ССР в 1941–1945 гг.: Автореф. дис. д.и.н. Томск, 2017. 13 с. (34 с.).

Әбдіғалиұлы, 2018 — *Әбдіғалиұлы Б.* Алаш әскері. 1918–1920 жж. Астана: КИСИ при Президенте РК, 2018. 392 б.

Алаш қозғалысы, 2017 — *Алаш қозғалысы* және оның жетісулық қайраткерлері. Құжаттар мен материалдар жинағы / жауапты құрастырушы А.М. Каипжанова. Алматы: Алматы облыстық мемлекеттік архиві, 2017. 145 б.

Әлжанов, 2004 — *Әлжанов О.* Шығармалар жинағы / Құрастырып, өмірбаянын жазушылар: С.М. Әлжанова, тарих ғылымдарының кандидаты С.О. Смағұлова. Алматы: Алаш, 2004. 296 б.

Бүркітбаев, Қарабасов, 2020 — *Бүркітбаев Ү., Қарабасов Ж.* Ыбырайым Жайнақов және «Алаштың» жетісулық қайраткерлері. Алматы: Таугүл-Принт, 2020. 192 б.

Бродель, 1986 — *Бродель Ф.* Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV–XVIII вв. (В 3-х томах). Том 1. Структуры повседневности: возможное и невозможное. М.: Прогресс, 1986. 623 с.

Гуссерль, 2008 — *Гуссерль Э.* Идея феноменологии. М.: ИЦ Гуманитарная академия, 2008. 224 с.

Ескендірұлы, 2008 — *Ескендірұлы (Әбдешев) М.* Алашорда министрлері / Министры Алашорды. Алматы: [б. ж.], 2008. 114 б.

Қазақ мемлекеттілігі, 2018 — *Қазақ мемлекеттілігі және Алашорда.* Ұжымдық монография. Алматы: Литера-М, 2018. 720 б.

Қазақ съездері, 2007 — *Қазақ съездері.* Құжаттар мен материалдар жинағы. Сәуір 1917 ж. – желтоқсан 1919 ж. // Қазақ ұлт-азаттық қозғалысы. 30 томдық. Т.4. Құрастырған К. Илиясова. Алматы: «Ел-шежіре», 2007. 352 б.

Қойгелдиев, 1995 — *Қойгелдиев М.* Алаш қозғалысы. Алматы: Санат, 1995. 368 б.

Нұрпейіс, 1995 — *Нұрпейіс К.* Алаш һәм Алашорда. Алматы: Ататек, 1995. 256 б.

Сорокин, 2014 — *Сорокин П.А.* Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А.Ю. Согомонов; Пер. с англ. М.: Политиздат, 1992. 543 с.

Тілешев, Қамзабекұлы, 2014 — *Тілешев Е., Қамзабекұлы Д.* Алаш қозғалысы. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: Сардар, 2014. 528 б.

References

Abdeshev (Eskendiruly), 2008 — *Abdeshev M.* Alashorda ministrleri [Ministers of Alashorda]. Astana: KazISS, 2008. 114 p. (In Kaz.)

Abbdigaliuly, 2018 — *Abbdigaliuly B.* Alash askeri. 1918–1920 zhzh. [Alash Troops, 1918–1920]. Astana: El-Shezhire, 2018. 392 p. (In Kaz.)

Alzhanov, 2004 — *Alzhanov O.* Shygarmalar zhinary [Collected Works]. Almaty: Alash, 2004. 296 p. (In Kaz.)

Burkitbayev, Qarabassov, 2020 — *Burkitbayev U., Qarabassov Zh.* Ybyrajym Zhajnaqov zhane «Alashtyn» zhetisulyq qajratkerleri [Ybyraiyim Zhainaqov and the «Alash» figures of Zhetysu]. Almaty: Taugul-Print, 2020. 192 p. (In Kaz.)

Braudel, 1986 — *Braudel F.* Material'naja civilizacija, jekonomika i kapitalizm XV–XVIII vv. [Material Civilization, Economics and Capitalism of the XV–XVIII centuries]. In 3 vol. Vol 1. Structures of everyday life: possible and impossible. Moscow: Progress, 1986. 623 p. (In Russ.)

Altaev et al., 2018 — *Altaev B.E., Alimgazinov K.Sh., Bashmakov A.A., Borbasov S.M.* Qazaq memlekettligi zhane Alashorda [Kazakh Statehood and Alashorda]. Collective monograph. Almaty: Litera-M, 2018. 720 p. (In Kaz.)

Husserl, 2008 — *Husserl E.* Ideja fenomenologii [The idea of phenomenology]. Moscow: IC Gumanitarnaja akademija, 2008. 224 p. (In Russ.)

Kaipzhanova (comp.), 2017 — *Kaipzhanova A.M.* Alash qozgalysy zhane onyn zhetisulyq qajratkerleri. Quzhattar men materialdar zhinagy [Alash movement and its figures in Zhetysu region]. Collection of documents and materials. Almaty: Almaty Regional State Archive, 2017. 145 p. (In Kaz.)

Qoigeldiev, 1995 — *Qoigeldiev M.K.* Alash qozgalysy [Alash movement]. Almaty: El-Shezhire, 1995. 368 p. (In Kaz.)

Qoigeldiev (ed.), 1995 — *Qoigeldiev M.K.* Qazaq memlekettligi zhane Alashorda. [Kazakh State and Alash Orda]. Collective monograph. Almaty: Litera-M, 1995. 720 p. (In Kaz.)

Nurpejis, 1995 — *Nurpejis K.* (1995). Alash ham Alashorda [Alash and Alashorda]. Almaty: Atatek, 256 p. (In Kaz.)

Sorokin, 1992 — *Sorokin P.A.* (1992). Chelovek. Civilizaciya. Obshchestvo [Human. Civilization. Society]. General. ed., comp. and the foreword by A.Yu. Sogomonov. Moscow: Politizdat, 543 p. (In Russ.)

Tileshev, Qamzabekuly, 2014 — *Tileshev E., Qamzabekuly D.* (2014). Alash qozgalysy [Alash movement]. Encyclopedic reference book. Almaty: Sardar, 528 p. (In Kaz.)